

Јована Д. Базих
<https://orcid.org/0009-0004-3220-5542>

Ана В. Петровић
<https://orcid.org/0009-0003-5146-8682>

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

УДК 811.131.1'373
DOI 10.46793/Uzdanica22.2.023B

Оригинални научни рад
Примљен: 28. фебруар. 2025.
Прихваћен: 11. јул 2025.

ПОЛИСЕМИЧНОСТ ЛЕКСЕМЕ МАКАР И ЊЕНИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Айспиракџи: Лингвистичка истраживања последњих деценија усмерила су свој фокус ка проучавању лексичких јединица у различитим контекстима и језичким доменима. Отуда је настала и потреба да се у контрастивним студијама италијанског и српског језика анализирају и засебне лексеме у многообразним контекстуалним ситуацијама у којима је приметна њихова полисемичност и полифункционалност. Анализа спроведена у овом раду обрађена је на корпусу преведених књижевних дела *SerblitaCor3* доступних путем софтвера *Sketch Engine*. Главни циљ овог рада фокусиран је на расветљавању полисемичности лексеме *макар* у поменутом корпусу, при чему се откривају вишеструки еквиваленти у италијанском језику. Из тог податка о многобројним преводним еквивалентима произлази и секундарни циљ усмерен ка испитивању разноврсних функционалних категорија којима је, како ћемо у наставку показати, условљен одабир превода на циљном језику. Ово истраживање представља референтну тачку у даљем испитивању сличности и разлика у српској и италијанској контрастивној лингвистици чији је број студија о вишеструким улогама појединачних лексема незнатан. Стога, може се применити не само у студијама контрастивне лингвистике или превођења, већ и у настави, у оквиру учења италијанског као страног језика, пружајући увид у многообразност одређених, до сада неиспитаних функција речи у оквирима контрастивних студија двају језика.

Кључне речи: *макар*, семантика, прагматика, српски језик, италијански језик.

УВОД

Предмет истраживања у овом раду представља расветљавање семантичких и прагматичких вредности лексеме *макар* у српском језику и њених

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број 451-03-136/2025-03/ 200198).

преводних еквивалената у италијанском језику. Циљ овог рада је описивање семантичких, а потом и прагматичких вредности. У раду се анализирају и функционалне особености њених италијанских еквивалената, али и механизми превођења у тексту на циљном језику. Ишчитавањем паралелних текстова књижевних дела, примећен је и одређени број непреведених примера у којима се изостављањем одговарајућег превода на циљном, италијанском језику, превод није променио на семантичком нивоу, али се на прагматичком плану препознаје недостатак одређених нијанси појачавања добијених управо партикулом *макар* у оригиналном тексту на полазном, српском језику. Први део рада односи се на кратак преглед теоријске потпоре која своје основе проналази у синтаксичким и претежно семантичким студијама. Прагматичке студије се тек последњих неколико година усмеравају ка испитивању одвојених лексема унутар одређених контекстуалних система у настојању да се опишу њихова функционална својства, али и да се продубе досадашња теоријска знања о бројним дефинисаним семантичко-прагматичким категоријама, као што су рестриктивност, оптативност и концесивност, у ужем, и интензификација у ширем смислу. У том погледу, за ово истраживање одабран је корпус паралелних текстова превода у којима лексема *макар* поред основних значењских нијанси поприма и многобројне функције условљене контекстуалном ситуацијом. У оквиру издвојених примера назначићемо и извор из ког су примери преузети, док се остали метаподаци могу добити приступом платформе <https://noske.jerteh.rs>. У нашем раду испитује се природа лексеме *макар* у неколико књижевних дела, при чему ће се назив и аутор навести директно уз обрађене примере. Након методолошког дела, следи кључни део нашег истраживања у коме ће се екстраховани примери анализирати на семантичком, а потом и прагматичком плану. Две димензије тумачења природе лексеме *макар* на одабраној језичкој грађи представљају само почетну тачку у даљим тумачењима овог језичког феномена чији се значај јасно уочава, не само кроз анализу корпусног материјала, већ и увидом у оскудна дефинисања појединачних лексема које играју значајну улогу у језику. Мишљења смо да овакав тип анализе може наћи своју примену не само у сфери превођења или у настави страних језика, већ и у пољу лексикографских дефиниција које би требало да у речнике укључе и опишу многобројна функционална својства различитих лексема. То питање биће образложено и у одељку *Дискусија* који следи након анализе језичког материјала, док ће у последњем делу рада бити изнета закључна разматрања о спроведеном истраживању. Такође, указаћемо на могуће импликације у настави, перспективе за потоње студије, али и евентуална ограничења нашег истраживања која се примарно огледају у дефинисаној дужини рада и немогућности илустровања свих примера из анализираних књижевних дела.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Сложени систем језичких система представља изазов у превођењу појединачних лексема из једног језика у други, посебно имајући у виду мултифункционални статус засебних језичких јединица. Из тог разлога, мотивисаност овог истраживања огледа се у вишеструкој употреби и разноврсним значењима лексеме *макар* која може представљати изазов у преводилачком процесу. Анализа и превођење ове лексеме пружају шири контекст за разумевање језичких механизма и теоријских концепата у светлу лингвистике.

Лексема *макар* се у Речнику Матице српске (2007) одређује као речца допусног значења, допусни везник или као први део двочланих допусних заменица. У првом случају поседује квантитативно (синонимно значењу лексема *бар*, *најмање* и сл.) и квалитативно значење (*ако не нешто друго*). Као допусни везник појављује се у зависним концесивним реченицама, а може се јавити и у сложеним допусним заменицама (попут *макар иша*, *макар ко*, итд.) (РМС 2007: 671). Пипер и Клајн (2013: 215) сврставају је у речце неограниченог избора значења, будући да се може јавити и као допусни везник и као речца у склопу конструкција са заменицама или прилозима. Партикуле или речце припадају класи граматичких речи које одражавају пре свега став говорног лица према елементима комуникације, тако да се оне могу тумачити на различите начине у зависности од ситуационог контекста у коме се употребљавају (Ристић 1993: 76). Као такве, могу представљати богат извор контрастивних истраживања која би могла пружити увид у различите прагматичке обрасце унутар различитих језика. У овом раду испитујемо различите семантичке и прагматичке функције српске лексеме *макар* и њене преводе на италијански језик. Ако узмемо у обзир њену полифункционалну природу, можемо увидети разне начине на које ова лексема мења пропозициони садржај у српском језику, а затим и начине на које може бити пренесена у оквиру различитих контекста у преводу на италијански језик. Интересантно је да је претрагом нашег корпуса превод речце *макар* у највећој мери подразумевао италијанске лексеме *magari* (*можда*, *камо спреће*, итд.), *almeno* (*бар/барем*), *anche* (*и, иако/и*), *anche se* (*иако*) и др. Италијанска лексема *magari* потиче од грч. *makárie*, који је представљао вокатив придева са значењем *срећан*². Ова лексема је у италијанском језику првенствено представљала узвик са жељним значењем, да би се касније њен семантички опсег проширио на више различитих значења. На основу података преузетих са електронског етимолошког речника, може се закључити да српска лексема која је предмет овог истраживања има истоветно порекло. Наиме, у *Етимолошком рјечнику хрватској или српској језика*, лексема *макар* одређује се као концесивни

² Подаци су преузети са електронског етимолошког речника италијанских речи: <https://www.etimo.it/>.

прилог и везник у значењу *барем*, *Бој да га*, док се порекло везује за ново-персијски облик сложеног прилога и везника *та* и негације *не* и *agar*, која у турском језику гласи *meğer* (Скок 1971: 359). Дакле, њено полазно основно значење припада семантичкој категорији оптативности. Поред ове функционалне категорије, Јањушевић Оливери посебан значај придаје кондиционално-рестриктивним својствима партикуле посматрајући је као једно од бројних средстава интензификације у српском језику. Ауторка наводи да је партикула *макар* хомоформна допусном везнику, те да је ограничавање њена главна карактеристика (Јањушевић Оливери 2018: 148). У функцији допусног везника, односно субјунктора, *макар* описује одвијање неке радње без обзира на неиспуњеност претходно постављених услова (Мразовић 2009: 443).

МЕТОДОЛОГИЈА

Емпиријски оквир овог рада базиран је на корпусу преведених књижевних дела доступном на <https://noske.jerteh.rs>, путем софтвера *Sketch Engine* (Модерц и др. 2023: 78, Модерц 2025). Приступом корпусу на назначеној адреси могуће је добити увид у назив оригиналног дела, аутора, затим преводиоца, језик са ког је преведен, издавача, али и број речи садржан у датом књижевном делу (Модерц 2025: 262). Примери екстраховани за потребе овог истраживања добијени су једноставном претрагом лексеме *макар* у оквиру корпуса *SerblitaCor3*. Примери анализирани за потребе истраживања су разноврсни и могу се проверити у самом корпусу, док примери предочени у аналитичком делу рада припадају књижевним делима, као и њиховим преводима на италијански, односно српски језик: Д. Албахари *Мрак*, Ђ. Арпино *Il buio e il miele*, Ђ. Басани *Il giardino dei Finzi-Contini*, И. Калвино *Il barone rampante* и *Il cavaliere inesistente*, К. Касола *Fausto e Anna*, А. Гаталица *Бек: сјо једна љовесџ једној века*, Л. Пирандело *Il dovere del medico* и *La toccatina*. Због дужине рада нећемо приказати све метаподатке о издвојеним примерима, већ ћемо назначити називе дела и податке о ауторима. Дакле, поред основних циљева рада и утврђивања полисемичности и полифункционалности лексеме *макар*, односно разматрања њеног деловања у изабраном корпусу у ширем смислу, поставићемо и хипотезе од којих почињемо анализу одабраног корпусног материјала. Наиме, прва хипотеза оријентисана је на претпоставку да у корпусу постоји мноштво могућих преводних еквивалентна лексеме *макар*. Друга хипотеза почива на претпоставци да се у оквиру одабраног језичког материјала може добити свеопшти увид у функционалне категорије лексеме *макар* у књижевном корпусу, као и да оне неретко утичу на одабир превода на циљном језику. Трећа хипотеза односи се на откривање постојања потенцијалних непреведених примера и евентуалног утицаја на функције и квалитет превода изостављањем адекватног еквивалента. Стога,

полазећи од постављених циљева и хипотеза у наставку ћемо категоризовати семантичке еквивалентне парове који ће након тога бити разврстани према функционалном аспект унутар датог контекста у корпусу.

АНАЛИЗА КОРПУСНЕ ГРАЂЕ

У овом одељку нашег истраживања превасходно ћемо приказати широку палету могућих преводних еквивалената лексеме *макар* у италијанском језику, али и бројне функционалне карактеристике у различитим контекстима које директно утичу на одабир семантички погодних језичких елемената. Примери у којима је превод изостављен такође су интересантни за различита тумачења из лингвистичког угла, с обзиром на то да и на стилистичком плану одређене семантичко-прагматичке нијансе нестају изостављањем превода.

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА: ЗНАЧЕЊСКЕ НИЈАНСЕ ЛЕКСЕМЕ *МАКАР* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊЕНИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Преношење нијанси лексема са изворног на циљни језик одувек је представљало изазов, како за преводиоце тако и уопште, за говорнике другог језика. Вишеструка значења само једне лексеме на различитим нивоима се могу реализовати на више начина, али је неретко контекстуална употреба датих лексичких јединица препрека у остваривању адекватног превода. Развој контрастивних студија у бројним језицима допринео је другачијем погледу на адекватност превода и узимањем у обзир различитих функција које би требало очувати у преношењу језичких јединица у циљу очувања нијанси на семантичко-прагматичком, али и стилистичком плану (Модерц 2015: 61). У наредним примерима илустроваћемо одређене преводне еквиваленте лексеме *макар* ексцерпираних у одабраном језичком материјалу.

Први пример указује да је у оквиру дате реченице еквивалентни пар лексеме *макар* управо прилог *almeno*, што је и очекивано преводилачко решење уколико се узму у обзир значења и дефиниције ове одреднице у једнојезичном Питановом речнику (Питано 2013) или двојезичном Клајновом речнику (2011) у којима је лексема *almeno* дефинисана као прилог са значењем *per lo meno, quantomeno, se non altro, oh se!, così*, односно *бар, барем, у најмању руку*. У овом примеру се еквивалентност лексема укршта на семантичком плану, што се такође остварује и на прагматичком, о чему ће посебно бити речи у наредном пододељку.

1. Пре тога је отишла да телефонира Фридриху, ред је, без обзира на све, ипак је он, *макар* формално, њен муж и требало би да се распита како му је. (Albahari, *Mrak*)

In precedenza era andata a telefonare a Friedrich, è giusto, in fondo lui era, *almeno* formalmente, suo marito e doveva chiedergli come stava. (Albahari, *Il buio*)

У другој реченици, еквивалентни пар на италијанском језику представља лексема *tagari*. Различите дефиниције и анализе бројних карактеристика ове лексеме у италијанском језику (Мазини, Пјетрандреа 2010) оправдавају њено присуство у преводима лексеме *макар*. Наиме, поред синонимних парова у италијанском језику попут *fosse vero, forse, probabilmente, eventualmente, anche, persino, addirittura* (Питано 2013), у Клајновом речнику регистровани су следећи преводни еквиваленти: *чак, и ако, макар, можда (чак), што да не, камо спреће* (Клајн 2011). Дакле, полисемичност лексеме *tagari* у форми различитих морфолошких класа (прилог, партикула или узвик) у својим облицима у зависности од значења дате реченице може обухватити значења лексеме *макар*, као у следећем примеру.

2. Да остајем с тобом, док ме други не отерају, *макар* силом. (Arpino, *Miris žene*)

Che resto con te finché non mi cacceranno gli altri, *tagari* a forza. (Arpino, *Il buio e il miele*)

У следећој реченици, преводни еквивалент лексеме *макар* јесте прилог *pure* са синонимним паровима *anche se, sebbene, tuttavia, nondimeno* (Питано 2013) или значењем *иако, мада, макар* (Клајн 2011). Покривеност функционалне димензије овим еквивалентом биће анализирана у наредном пододелку, док се може закључити да се еквивалентност остварује на семантичком нивоу.

3. Па *макар* и само на један дан. (Kasola, *Fausto i Ana*)
Sia *pure* per un giorno solo (Cassola, *Fausto e Anna*)

Наредна реченица преведена прилогом *mica* у италијанском језику преноси изворно значење и тон лексеме *макар*, иако је очигледна нијанса негације у преводу. Одређена значења са негативним тоном није једноставно пренети на циљни језик, али је адекватно преводилачко решење пресликало нијансу значења на циљни језик у одрично-упитној реченици. Клајн у свом речнику (2011) за прилог *mica* даје неколико превода: *ваљда, нипошто, никако*, док Питано наводи неколико синонимних парова у италијанском језику: *affatto, punto, per nulla* (Питано 2013). Евидентна функција појачавања исказа чији је носилац лексема *макар*, али и италијанска лексема *mica*, биће обрађена у наставку. У овом примеру свакако треба узети у обзир и семантичку вредност прилога *мало* који следи након лексеме *макар*, који на неки

начин умањује и ублажава нијансу директно постављеног питања, што је и у преводу адекватно пренесено.

4. „Је л’ се ти *макар* мало плашиш?“, упитала је, опет шапатам. (Basani, *Vrt Finci-Kontinijevih*)

„Non ti farà *mica* impressione?“, chiese, sempre sottovoce. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*)

Будући да се у оквиру корпусног материјала појављују различити механизми превођења који подразумевају и изостављање превода лексеме *макар*, у наредној реченици приказаћемо пример непревођења ове лексеме и (не)очувања семантичког значења целе реченице. Наиме, пример (5) је један од бројних непреведених у којима се преводилац одлучио да изостави одговарајући еквивалентни пар на циљном, у овом случају италијанском језику. С обзиром на то да је значење у овом примеру сачувано и пренесено адекватно са свим нијансама на циљни језик, требало би у наставку испитати да ли се модификују функције на прагматичком плану или су и оне очуване понуђеним преводима.

5. Био би грех, чинило нам се, пропустити *макар* само један. (Basani, *Vrt Finci-Kontinijevih*)

Perderne una sola sembrava proprio un delitto. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*)

У издвојеном примеру (5) лексема *макар* носи значење прилога за минималну количину, *барем*, тако да би њен превод на италијански могао бити и италијански прилог са истим значењем, *almeno*: Perderne *almeno* una sola sembrava proprio un delitto.

Кратак опис појединачних примера са одређеним семантичким еквивалентима забележеним у преводилачким решења има за циљ пружање увида у могућност одабира бројних експонената сличних или готово истих семантичких вредности. Овај податак истичемо управо зато да бисмо показали значај не само контрастивних студија у сфери италијанског и српског језика, већ и различите начине и контекстуалне употребе у којима се бројна семантичка значења лексема двају језика могу пресликати. С тим у вези, јасно је да ће семантички поглед на природу лексеме *макар* бити од значаја и у настави, с обзиром на то да пружа поглед на разноврсност два лексичка система. Како бисмо отворили пут детаљнијој анализи, у нашем раду илустроваћемо регистроване преводе лексеме *макар* који ће потом подробније бити анализирани из угла функционалних категорија. Наиме, у корпусу се поред наведених могу наћи и следећи еквивалентни парови: *anche* (и/ако/је, и), *anche se* (чак и ако), *anche solo* (чак и само), *ancorché* (мага), *ancora* (још увек), *a costo di* (чак и ако значи), *a costo che* (чак и ако и/о значи), *almeno solo* (барем само), *comunque* (било како било), *forse* (можеда), *tagari solo* (чак и само), *nemmeno* (чак ни),

neppure (чак ни), *nonostante* (ујџкос), *per quanto* (колико тог), *perlomeno* (барем), *perfino* (чак и), *qualunque* (било коју), *sia pure* (чак и ако је). Предочени списак могућих еквивалентних парова лексеме *макар* наведен је абecedним редом, али се еквиваленти могу распоредити и према функционалним категоријама образложеним у наставку. Наиме, у склопу категорије рестриктивности, између осталих могу се сврстати лексеме *anche solo*, *nemmeno*, *neppure*, *qualunque*, *sia pure*, *a costo di*, *a costo che*; оптаивност се може пројектовати кроз лексеме *magari solo*, *almeno solo*, *perlomeno*, док се категорија концесивности остварује лексемама *anche*, *anche se*, *nonostante*, *per quanto*, *comunque* и *sia pure*. Оваква таксономија добијених преводних еквивалената анализом корпусне грађе установљена је управо због главних функција лексеме *макар* у српском језику. На тај начин, можемо повезати семантички и прагматички спектар посматрања лексеме *макар*, не само кроз разноврсност могућих еквивалената, већ и обједињених функција о којима ћемо говорити у наставку.

ПРАГМАТИЧКА АНАЛИЗА: ФУНКЦИОНАЛНЕ КАТЕГОРИЈЕ ЛЕКСЕМЕ МАКАР У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом сегменту аналитичког дела приказаћемо три главне функције лексеме *макар* које оперишу унутар прагматичке стратегије интензификације: рестриктивност, оптаивност и концесивност. Њихова улога се у испитаној корпусној грађи уочава у готово свим анализираним примерима, те се може на основу тога већ сада извести закључак о полисемичности и полифункционалности предметне лексеме. Дакле, лексему *макар* у српском језику карактеришу бројна функционална својства реализована на семантичком и прагматичком плану, док се кроз призму контрастивне анализе наилази на значајан број могућих преводних еквивалената у италијанском језику. Функционалне подгрупе лексеме *макар* на прагматичком плану образложићемо у наставку.

РЕСТРИКТИВНОСТ

Један од бројних регистрованих превода који се у већем броју случајева употребљава као еквивалент значењских и функционалних нијанси у преводима књижевних дела јесте италијански прилог *almeno* (*макар*, *бар(ем)*)³ и њему синонимни прилози: *magari*, *perlomeno*, *anche (solo)*, *per quanto*, итд.

³ За детаље о семантичко-прагматичким функцијама лексеме *бар(ем)* и њеним преводима на италијански језик в. Базић 2023: 141.

Одабрани примери превода јасно указују да се категорија рестриктивности протеже у оквиру комплексније прагматичке стратегије интензификације чија је примарна улога појачавање исказа и осликавање говорникове уверености у пренесени садржај, као и његове личне опредељености према ситуацији или теми интеракције. Стратегија интензификације предмет је бројних студија, а последњих година се проучавају изоловане језичке јединице у различитим контекстима због препознатљивости њихове полифункционалне природе (Јањушевић Оливери 2018; Нигоевић 2020).

6. Не, слушаоци су занемели у некој светогрдној усхићености и сваком се, *макар* на трен, учинило да склапа уговор са ђаволом. (Gatalica, *Vek: sto jedna povest jednog veka*)

No, gli ascoltatori ammutolirono come in un sorta di sacrilego entusiasmo, e ognuno, *magari* solo per un attimo, ebbe la sensazione di stipulare un patto con il diavolo. (Gatalica, *Secolo: cento e una storia di un secolo*)

У примеру (6) можемо уочити како је преводилац прибегао додатном наглашавању исказа, тиме што је употребио и прилог *solo* (*само*). Слична ситуација би била могућа и у српском језику, у комбинацији *макар* + *само* или синонимној лексеми *барем* + *само*. Својствени положај наведене комбинације речи у бројним примерима различите контекстуалне употребе јесте медијални положај, што у зависности од става или намере говорника може резултирати интензификацијом читавог исказа у ширем смислу или пак ублажавањем директности и умањивањем претеране отворености према саговорнику. С тим у вези, треба истаћи да се интерперсонална и идеациона функција (Халидеј, Хасан 1989: 45) језика пројектују кроз употребу лексеме *макар* у нашем корпусу, што изнова поткрепљује релевантност проучавања ове језичке јединице укључене у различите контексте.

Фреквентна је употреба лексеме *макар* у комбинацији са прилогом *мало*, чиме се интензификује прилог *мало*, што се може илустровати наредним примером.

7. Да ли је *макар* мало жалио за нашим животом? (Kalvino, *Baron na drvetu*)
Rimpiangeva almeno un poco la nostra vita? (Calvino, *Il barrone rampante*)

У оваквим конструкцијама може доћи и до изостављања лексеме *макар*, чиме би се пренела основна порука. Међутим, на овај начин се интензификује прилог *мало*, чиме се наглашава жеља говорника да добије потврдан одговор. Превод лексеме *макар* са значењем рестриктивности на италијански језик у највећем броју случајева решава се посредством лексеме *almeno* + *un poco* / *un po'*, а преводилац је у претходном примеру (7) задржао маркер рестрикције и у преводу на италијански језик.

КОНДИЦИОНАЛНОСТ/ОПТАТИВНОСТ

Једна од функционалних категорија којој припада лексема *макар* у српском језику јесте категорија кондиционалности, а у литератури се најчешће наводи како је то категорија у чијем је центру каузативност, око које су смештене друге категорије, попут кондиционалности, концесивно-сти и теличности (Пипер и др. 2005: 813). На основу претходно поменуте етимологије лексема *макар*, можемо уочити тесну везу кондиционалности са категоријом оптативности. Пипер (2014: 123–124) сматра да је оптатив у блиској вези са императивом и кондиционалом, с обзиром на то да изражава ситуације које се односе на план будућности или могућности остварења замишљене ситуације. У том смислу, у српском језику уз лексему *макар* честа је употреба потенцијала, попут примера (8).

8. Кад бих *макар* повремено имао неку књигу. (Kalvino, *Baron na drvetu*)
Avessi un libro ogni tanto, dico. (Calvino, *Il barrone rampante*)

На исти начин, с обзиром на то да *макар* представља маркер жељене, али неостварене ситуације, употребљава се у оквиру кондиционалних реченица, у чијој конструкцији аподоза може бити изостављена.

9. Да је *макар* био успаван, као и обично! (Kalvino, *Baron na drvetu*)
Fosse stato mezz'addormentato come il solito! (Calvino, *Il barrone rampante*)

У оба примера аподоза је изостављена, али се она може претпоставити на основу контекста условне реченице: *Да је био успаван као и обично, не би пратио на часу*, или: *Кад бих повремено имао неку књигу, био бих срећнији*. Међутим, уз лексему *макар* (или путем синонимних лексема *барем* или *само*), наглашава се иреални услов, тако да можемо рећи да се на овај начин употпуњује експресивна обојеност оптативног исказа. У преводу на италијански језик могуће је употребити и одговарајући преводни еквивалент *magari* или *almeno* (*Magari/Almeno fosse stato mezz'addormentato come il solito!*; *Magari/Almeno avessi un libro ogni tanto, dico.*), али се оваква врста оптативног израза може исказати и без поменутих лексичких преводних еквивалената. У том случају, употребљава се конјунктив имперфекта или плусquamперфекта.

10. Кад бисмо *макар* могли доказати да је тај јадник и раније знао да му жена набија рогове! (Pirandello, *Lekareva dužnost*)

Se fosse *almeno* possibile dimostrare che delle corna precedenti il poveretto s'era già accorto! (Pirandello, *Il dovere del medico*)

Пример (10) илуструје оптативни исказ у српском језику, остварен конструкцијом *макар* + потенцијал. Ова конструкција може се парафразирати и алтернативним оптативним моделом *да нам је да* + презент, нпр. *Да нам је да докажемо да је тај јадник и раније знао да му жена набија рогове!*.

Оба модела припадају систему оптативних конструкција, које се у српској граматичкој традицији описују као изрази жеље, често са експресивном или екскламативном функцијом (в. Бабић 2019: 165–166). За разлику од претходних примера са *макар* (8) и (9), у италијанском преводу овог исказа преводилац се определио за рестриктивни интензификатор *almeno*, који, иако није директан структурни еквивалент, успешно задржава оптативну семантику и појачава експресивност изворног исказа.

Као што је претходно наведено, у одређеним реченицама изостанак превођења лексеме *макар* није утицао на значење реченица, јер су преводиоци успешно пренели њене нијансе у циљни језик. Међутим, уколико подробије анализирамо наредни пример (11), увидећемо да се на прагматичком плану изостављањем превода лексеме *макар* на циљном језику у одређеној мери утиче на директност исказа који притом припада и директивима и *per se* је носилац интензификаторске нијансе.

КОНЦЕСИВНОСТ

У тесној вези са категоријом кондиционалности, као што смо претходно истакли, јесте категорија концесивности. Семантичка категорија концесивности, како Пипер (2005: 826) наводи, представља једну од слабије развијених категорија у односу на друге семантичке категорије, а истовремено представља и једну изразито комплексну категорију која се састоји од елемената каузативности, модалности и адверзативности. У основи поимања концесивности лежи остваривање једног ситуационог контекста упркос сметњама изазваним другом ситуацијом. У граматичком смислу, концесивност се изражава у оквиру простих реченица посредством предлошко-падежних конструкција, а предлози су *ујркос* (уз генитив или датив), *без обзира на* (уз акузатив) итд. (Марић 2018: 684). Концесивност се може изразити и у оквиру зависносложених допусних реченица, које уводе везничке речи и изрази попут *иако*, *мада*, *ипрема*, *без обзира на* *ишо ишо/да*, *ако и*, *макар*, *иа макар*, *ујркос* *ишоме ишо*... (Војводић 2018: 468). У италијанском језику, везници који уводе концесивне реченице су: *anche se*, *benché*, *seppure*, *pure*, *malgrado*, *per quanto* итд. Наредни примери (11 и 12) представљају варијанту превода у којој изостанак еквивалентног интензификатора утиче на прагматичке функције изворног исказа, што се може одразити на степен његове адекватности у циљном језику.

11. Натераћу те ја да се вратиш, *макар* силом, знаш! (Pirandello, *Dodir smrti*)

Ti faccio tornare per forza, io! (Pirandello, *La toccatina*)

12. И тако је преминуо Козимо, одузевши нам чак и то задовољство да га видимо како се *макар* као мртав враћа на земљу. (Calvino, *Baron na drvetu*)

Così scomparve Cosimo, e non ci diede neppure la soddisfazione di vederlo tornare sulla terra da morto. (Calvino, *Il barrone rampante*)

У наредним примерима (13–15) илуструје се употреба лексеме *макар* у функцији изражавања концесивности, при чему сваки пример осветљава различит прагматички аспект. У примеру (13) *макар* сигнализира уступање између намере и исхода, при чему превод адекватно одговара семантичкој функцији, док се на прагматичком плану губи нијанса интензификовања. С друге стране, у примеру (14) *макар* делује као интензификатор говорникове одлучности у директивном исказу, док превод задржава концесивни смисао. У примеру (15) *макар* поприма нијансу ироничне модалности, при чему превод задржава концесивна својства.

13. Али, *макар* и није желео, неке су навике постајале све рјеђе и полако се губиле, као на примјер да нас празником врати на велику мису у Омброси. (Calvino, *Baron na drvetu*)

Ma pur senza volere, certi usi diventavano più radi e si perdevano. Come il suo seguirci la festa alla Messa grande d'Ombrosa (Calvino, *Il barrone rampante*)

14. Да, да, сире, учинит ћу како треба, *макар* се родили двоструки близанци... (Calvino, *Nepostojeći vitez*)

Sì, sì, maestà, sarà fatto a puntino, *anche se* nasceranno due gemelli... (Calvino, *Il cavaliere inesistente*)

15. На то је он и мислио, рекао је Давид Милош, нагласивши да му је драго што се напокон око нечега слажемо, *макар* то били и писци. (Albahari, *Mrak*)

Anche lui la pensava allo stesso modo, disse Davor Milosh, sottolineando il piacere di constatare che, in fondo, c'era qualcosa su cui potevamo andare d'accordo, *fossero pure* gli scrittori. (Albahari, *Il buio*)

ДИСКУСИЈА

Анализирани корпус указује на изразиту полисемичност и полифункционалност лексеме *макар*, која се у српском језику реализује у три примарне прагматичке категорије: рестриктивности, оптативности и концесивности. Подаци из корпуса показују да се интензификаторски ефекат лексеме *макар* у већини случајева адекватно преноси у италијански језик различитим лексичким и синтаксичким средствима. У том смислу, најчешће се употребљавају прилози *almeno*, *tagari*, *pure*, али и конструкције попут *anche se* или *fossero pure*. Ипак, у одређеном броју примера приметно је смањење прагматичке експресивности, нарочито у случајевима у којима је *макар* истовремено носилац функције интензификације и модалних нијанси, што преводна решења нису увек у потпуности реплицирала. Резултати указују да употреба

лексеме *макар* у српском језику често носи низ различитих функционалних вредности. Наиме, њеном употребом се може изразити упорност, жеља која је тешко остварива или ублажавање неког дела исказа. Сходно томе, у контрастивној лингвистици је изузетно значајно у семантичко-прагматички интерфејс укључити више аспеката анализе којима ће се верно пресликати (не)подударања у језицима.

ЗАКЉУЧАК

Аналитички део нашег истраживања показао је вишеструка значења и разноврсне прагматичке улоге лексеме *макар* у српском језику. Иако смо издвојили неколико студија у којима су приказане вредности ове лексеме, у досадашњим контрастивним истраживањима италијанског и српског језика није детаљније разматрана. Бројни еквиваленти у италијанском језику показују да се и функционални аспекти укрштају, те се на овај начин може отворити пут даљим испитивањима стратегије интензификације и њених експонената у различитим језицима. Поред чињеница да се вишеструке улоге лексеме *макар* на одабраном језичком материјалу бележе у значајној мери, сматрамо да је неопходно да се у тој форми појединачне лексичке јединице опишу и у речницима српског језика, односно у српско-италијанским речницима. Такви двојезични речници, међутим, још увек не постоје, а њихов недостатак очигледан је не само у преводилачкој делатности, већ и у настави италијанског као страног језика. Надаље, у самој настави страних језика потребно је укључити и предочити прагматичке карактеристике не само језика у ширем смислу, већ и посебних језичких структура од којих неумитно зависи ток саме интеракције. Осим тога, превођење у форми једног од комплекснијих механизма преношења различитих аспеката полазног језика на циљни језик захтева утемељено познавање теоријске потпоре оба и често више језика. Најзад, остаје отворено питање да ли преводиоци бирају да на циљном језику радије задрже граматичку и синтаксичку јасноћу превода, у односу на прагматичке функције, емотивни и експресивни слој чији су одређене лексеме носиоци у текстовима. Стога, како се и може закључити из овог рада, перспективе за потоња истраживања су бројне и огледају се у различитим лингвистичким дисциплинама, полазећи од глотодидактике, семантике, прагматике и уопште самог преводилачког чина.

ИЗВОРИ

Albahari (1997): D. Albahari, *Mrak*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa.

- Albahari (2003): D. Albahari, *Il buio* (tradotto da Augusto Fonseca), Bari: Besa Editrice.
- Arpino (1969): G. Arpino, *Il buio e il miele*, Milano: Rizzoli.
- Arpino (1977): Ђ. Arpino, *Miris žene* (prev. Vanja Kraljević), Beograd: BIGZ.
- Bassani (1962): G. Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, Torino: Einaudi.
- Basani (2007): Ђ. Basani, *Vrt Finci Kontinijevih* (prev. Ana Srbinović), Beograd: Paideia.
- Calvino (1957): I. Calvino, *Il barone rampante*, Torino: Einaudi.
- Calvino (1959): I. Calvino, *Il cavaliere inesistente*, Torino: Einaudi.
- Cassola (1958): C. Cassola, *Fausto e Anna*, Torino: Einaudi.
- Gatalica (1999): A. Gatalica, *Vek: sto jedna povest jednog veka*, Beograd: Stubovi kulture.
- Gatalica (2007): A. Gatalica, *Secolo: cento e una storia di un secolo* (tradotto da Silvio Ferrari e Aleksandra Džankić), Parma: Diabasis.
- Kalvino (1969): I. Kalvino, *Baron na drvetu* (prev. Jugana Stojanović), Beograd: Rad.
- Kalvino (1998): I. Kalvino, *Nepostojeći vitez* (prev. Srbslava Vukov-Simentić), Beograd: Rad.
- Kasola (1968): K. Kasola, *Fausto i Ana* (prev. Jugana Stojanović), Beograd: Rad.
- Pirandello (1913): L. Pirandello, *Il dovere del medico*, Firenze: Bemporad.
- Pirandello (2019): L. Pirandello, *Lekareva dužnost* (prev. Elizabet Vasiljević), Beograd: Alma.
- Pirandello (1906): L. Pirandello, *La toccatina*, Firenze: Il Marzocco.
- Pirandello (2007): L. Pirandello, *Dodir smrti* (prev. Elizabet Vasiljević), Beograd: Paidea.

ЛИТЕРАТУРА

- Babić (2019): M. Babić, *Eksklamativne konstrukcije u srpskom jeziku*, Andrićgrad: Andrićev institut.
- Bazić (2023): J. Bazić, *Rečce bar(em), zar (ne), valjda i prilog donekle u prevodima književnih dela sa italijanskog na srpski jezik*, *Filološki pregled*, Beograd, 50(1), 141–158.
- Vojvodić (2018): D. Vojvodić, *Rečenice sa klauzama kategorijalnog kompleksa uslovljenosti: uzročnim, posljedičnim, ciljnim, pogodbenim, dopusnim*, u: P. Piper, M. Alanović i dr. (ur.), *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*, Novi Sad: Matica srpska: Institut za srpski jezik SANU, 433–482.
- Klajn (2011): I. Klajn, *Italijansko-srpski rečnik*, Beograd: Edicija Aleksandrija.
- Marić (2018): B. Marić, *Sintaksička derivacija složene rečenice*, u: P. Piper, M. Alanović i dr. (ur.), *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*, Novi Sad: Matica srpska: Institut za srpski jezik SANU, 664–685.
- Mazini, Pietrandrea (2010): F. Masini, P. Pietrandrea, Magari, *Cognitive Linguistics*, 21–1, 75–121.
- Moderc, Stanković, Tomašević, Škorić (2023): S. Moderc, R. Stanković, A. Tomašević, M. Škorić, *An Italian-Serbian Sentence Aligned Parallel Literary Corpus, Review of the National Center for Digitization*, Belgrade: Faculty of Mathematics.

Moderc (2015): S. Moderc, Su un modo di tradurre l'avverbio serbo “inače” in italiano: il caso dell'equivalente “altrimenti”, *Italica Belgradensia*, 1, 61–79.

Moderc (2025): S. Moderc, Korpus srpskog književnog jezika SerbItaCor3. *Srpski jezik*, XXX, 257–267.

Nigoević (2020): M. Nigoević, *Intenzifikacija u jeziku: s primjerima iz hrvatskog i talijanskog jezika*, Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.

Piper i dr. (2005): P. Piper, I. Antić i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.

Piper, Klajn (2013): P. Piper, I. Klajn, *Normativna gramatika srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.

Piper (2014): P. Piper, *Lingvistička slavistika*, Beograd: Slavističko društvo Srbije.

Pitano (2013): G. Pittano, *Il grande dizionario dei Sinonimi e dei Contrari*, Bologna: Zanichelli.

Ristić (1993): S. Ristić, Partikule i njihovi funkcionalni elementi: leksičko-semantičke i funkcionalne karakteristike, *Južnoslovenski filolog*, XLIX, 75–93.

RMS (2007): M. Vujanić i dr. (ur.), *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.

Skok (1971): P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU.

Halidej, Hasan (1989): M. A. K. Halliday, R. Hasan, *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective* (2nd ed.), Oxford: Oxford University Press.

СИТОГРАФИЈА

<https://noske.jerteh.rs>

<https://www.etimo.it/>

Jovana D. Bazić

Ana V. Petrović

Università di Kragujevac

Facoltà di Filologia e Arti

Centro di Ricerca Scientifica

LA POLISSEMIA DEL LESSEMA *MAKAR* E I SUOI EQUIVALENTI TRADUTTIVI NELLA LINGUA ITALIANA

Sommario: Gli studi linguistici degli ultimi decenni hanno diretto il loro focus verso la ricerca di determinate unità lessicali in diversi contesti e domini linguistici. Da qui è emersa la necessità di analizzare, negli studi contrastivi delle lingue italiana e serba, singoli lessemi in situazioni contestuali diverse, in cui si osserva la loro polisemicità e polifunzionalità. L'analisi condotta in questo lavoro è stata elaborata sul corpus delle opere letterarie tradotte, *SerbItaCor3*, accessibili tramite il software *Sketch Engine*. L'obiettivo principale del presente contributo è incentrato sull'illuminazione della polisemicità del lessema serbo *makar* nel suddetto corpus, rivelando molteplici equivalenti in lingua italiana. Da questi dati sugli equivalenti di traduzione numerosi, deriva anche l'obiettivo secondario volto all'esame delle varie categorie funzionali che, come dimostreremo di seguito, condizionano la scelta della traduzione nella lingua di arrivo. La presente ricerca rappresenta un punto di riferimento per ulteriori indagini sulle somiglianze e differenze nella linguistica contrastiva serba e italiana, il cui numero di studi sui ruoli molteplici dei singoli lessemi è scarso. Pertanto, la ricerca può essere applicata non solo negli studi di linguistica contrastiva o di traduzione, ma anche nell'insegnamento, nell'ambito dell'apprendimento dell'italiano come lingua straniera, offrendo una visione della varietà delle funzioni di determinate parole finora inesplorate, nell'ambito degli studi contrastivi tra le due lingue.

Parole chiave: *makar*, semantica, pragmatica, lingua serba, lingua italiana.